

כבר אין התנצלויות?

שמעאל כא

שיאה הדרמטי של התcheinות האומות בא לידי ביטוי בועידת אוויאן, בצרפת, בקי' 1938, שכונסה ביוזמת הנשיא רוזוולט. נושא הועידה היה הסבל הנורא של "הפלייטים", ככלומר, היהודים שהצליחו לצעת מאיירופה ולבסוף מאימי המשטר הנאצי או מהגיננס האנטישמי בזירה אירופה, ושלא היה להם לאן ללכת. מטרתה המוצהרת של ועדת אוויאן הייתה למצוות להם בית. אכן, מעולם לא נשמעה תשופכת כזאת של אהדה וחמלה כלפי "היהודים המשוכנים"... ומיעולם לא חזה העולם בתופעה של אהדות-דעות כזאת בין האומות, כפי שבאה לידי ביטוי בנאומים שנייאו בוועידה.

אך אבי, כל החמלה, שזרמה בנדיבותה כה רבה מכל נאום, הייתה מעורבת בביטוי צער (מעומק הלב) שדווקא בארצו של הדובר אין פשוט מקום לשום פלייט (חרגיגות להתcheinות זו היו הולנד, דנמרק וסנ-דומינגו). אמנס נכון, אכן אפשר לסייע וuidah בלי מספר העונות שיישמו מעשיות, ולכן הוקמה — פה אחד — ועדת שתשלוח וורקרים כדי לחפש מקומות מקלט בעולם. אולם התוצאות היו, באופן בלתי נמנע, חסרות כל משמעות (consideration) את הדוחות של החוקרים, התברר לי שמספר העודדים במסמכים עביב'רס אללה עליה נראה על מספר הפלייטים שקיבלו מקלט פה ושם על מפת העולם. בריטניה עצמה קלטה מספר פלייטים...).

שדר הנטישה שהוצג מול עיניו של היטלר היה חד-משמעותי. השדר הזה קיבל משנה תוקף בשני היבטים משמעותיים: ביתור של הועידה כולה. בריטניה התנהה את עצם השתתפותה בועידה בכך שענינו אץ'-ישראל לא יעללה כלל לדין. בಗלווי בולט של יחסה, מינתה ממשלה בריטניה לנציגה בועידה אחד לורד וינטרטון, אנטישמי ידווע גולוי (פעם, בתגובה להערכה אנטישמית, קיבל ויונטרטון סטיירת-לחץ בפומבי, בביטה הנברחים הבריטי, מחבר הפרלמנט היהודי עמנואל שינול), וכן שם נציג יהודי לא הורשה לנאום בוועידה.

רובם המכريع של המשתתפים בועידת אוויאן יכול לטעון — בציוניות, אם כי בהגין למונדי — שאין עליהם כל חובה לבוא לעורת הפלייטים מעבר לדבורי אהדה. כמובן, כאשר השואה השתוללה כבר, הם יכולים לטעון שאין להם הכוח או האמצעים להילחם נגדה. השווייצים, שארכם

ב סערת זעם שהתעוררה ברוב מדינות המערב, עמדת ממשלת שווייץ הריבונית למשפט ציבורי על התנהגותה בימי מלחמות-העולם השנייה. האשמה העיקרית המוטחת בה נוגעת לזהב שרכשו השווייצים ממפללת גרמניה הנאצית, זהב שנשוד מהיהודים שנרצחו, ולתחום כלכלי אחד — העלמה מירושיהם את הכספי שהפכו קרבנות השואה בנקדים השווייצים. עצם הרעיון מעורר זועה: גנבה מגויה — קרבע רצח, תוך שמירה על יחסים ידידותיים עם הרוצחים. אבל בעוד עיני העולם לטשות, ואזנוו כרויות, אל גילוי השוד הכלכלי של שווייך, הנה חלק מהಹולות המגנינים את השווייצים עולים ממדינות שתרכמו — מי פחותומי יותר — ליצירות האויריה המתאימה לביצועו הבלתי מופרע של רצח העם עצמו.

לשואה של עם ישראל היה רקع מידי, היו לה הקדמה ובואו. בחינה קצרה של ההקדמה הזאת חשفت תמונה שזועוותיה מועדות בצל רק עליידי זיכרונו השואה עצמה, שאין לתארה במילים. התנהגותן של ממשלות העולם בתקופה שקדמה לשואה (להוציא כמה חריגים ראוים לבסוף), העניקה להיטלר את התוחשה ואת ההבנה שהוא יוכל לעודל יהודים אאות-נפשו. לא והוא מעשי גמול ואפקטים לא יהיו.

בדיק שטגובותהן החלשות של בריטניה ושל צרפת לסדרת ההצלחות המדיהיות של היטלר בתחום הבינלאומי — ההשתלטות על חבל הריין, סיוף אוסטריה וכיובש צ'כוסלובקיה — המחייבו לו שללים שייעבוד אירופה נתן להגשה, כך שאב עידוד מפורש לריעון השמדת עם היהודי באלאט-ידן של המעצות הגדלות慝. לנקוט פעולה כלשהי לריסונו. האדישות הבלתי שפהינו המעצות לפני המלחמה לפני הזועות שעוללו הנאצים ליהודים ובגרמניה, וככלפי מצוקתם הנשכנת בזירה אירופה, סיפקו להיטלר אישור מובהק שתהיה לו יד חופשית כלפיהם בבואה "הויס".

הסופר שמעאל כא, היה יו"ש לענייני הסברת חוץ במשלחת בגין. מספרו: יום האש (1966); אדמת מריבה (1973); לא עז ולא הדר (1982); ים ה-1993 (1983). ב-1993 פולש את ציירתו Battletruth (אוופט מות ומארכס) (1983). ב- (תל אביב: הוצ'י דבר), וכן פורסם בעבר מאמרם במתוך המונומנטלית, צ'בו (תל אביב: הוצ'י דבר), וכן פורסם בעבר מאמרם במתוך

פולין המזרחית מחוץ להישג-ידם של הנאצים (לפי שעה). יהודים רבים הצליחו להימלט לשטח שנכבש בידי הסובייטים, יהיה אשר יהיה העתיד שציפה להם שם.

במבט מקרך לאחרור אפשר לומר שהמדיניות האמריקנית השתלבה להפליא במדיניות המקיפה אותה, והפעילה הרבה יותר, של הבריטים. בריטניה שלטה בארץ-ישראל. שלטונה לא היה מושסס על זכות ויבוניה כלשהי, אלא על הסקמתה משנת 1922 לשמש "מעצמת מנדט" מטעם חבר הלאומים (קודמו של האו"ם), למטרה ברורה ומוגדרת של הקמת בית לאומי לעם היהודי. מעילתה של בריטניה, במשך השנים, לא עלה לעם היהודי. התפיננה בראש ובראשונה בחובותה כלפי העם היהודי, להגירות יהודים. על-ידי הנעילה החדרגתית של שער הארץ להגירות יהודים. מדיניות זו הגיעה לשיאה בשנות השלושים, דזוקא בתקופה של מצוקה חובקת-כל, ללא תקדים בתולדות היהודי אירופה. המנהיג הציוני, חיים ויצמן, העיד לפני ועדת פיל בשנת 1937, וטייר את שישה מיליון יהודי מורה אירופה כ"אבק-אדם מוסרי וככללי, שיישרוו או לא ישרדו..."

משלחת בריטניה ניהלה מלחמה לכל דבר ועניין נגד המאמצים הנואשים של היהודים שניסו לבורוח מכורת אירופה ולהגיע לארץ-ישראל. היא ניהלה מערכת דיפלומטית בהיקף ובאכזריות שלא נשמעו כמושם בימי שלום, על מנת להרתיע את ממשלה מזורח אירופה ודרכמה מפני רשות מעבר ליהودים הרוחצים להגיע לנמל יציאה בגרמניה, בפולין, ביוגוסלביה וביון, לרברטניה לא היו כל נקודות מעוף לגיס לעדרתה בעיין זה אףיוו את ממשלת גרמניה הנאצית. ב-2 במרס 1939 הורה לורד הליפקס, שר-ריבטרופ, להנדרסון, שגריר בריטניה בברלין, לפנות אל ריבטרופ, שר-החו"ז הגוטני, ולבקש שגטמיה לא תרשה ליהודים העזובים אותה לעלות על אניות גרמניות. באותו תקופה הורשו עדין היהודים לעזוב את גרמניה.¹ לא היה זה בלתי שיך לעניין ציין ששבועות מספר אחריו מhalb דיפלומטי זה נעלגה גרמניה את שעריה בפני היהודים הנמלטים.

במאי 1939 פרסמה ממשלת בריטניה את "הספר הלבן" (הצהרת מדיניות), שהזכיר על מותם של הצהרת בלפור, שמכوها זכתה במנדט, ושל החלום הציוני לשקים את העם היהודי במולדתו. לפי "ספר לבן" זה לעולם לא תהיה בארץ-ישראל מדינה יהודית, אלא למשה ישלוט בה רוב ערבי. עליית יהודים לארץ-ישראל תסתתיים אפוא אחרי כנסitem של 75 אלף איש בחמש השנים הבאות.

"הספר הלבן" העניק, אם כן, את הליטוש הסופי למדיניות הדיכוי האנטישמיות שהתנהלה במשך שנים. המשמך היה אפוף בגלימת "חוקיות", בכתב. ה"חוקיות" הייתה שקר, שחשיפתו הוועודה בצל גבל התפרצתה של המלחמה (ספטמבר 1939). יישום "הספר הלבן" היה בלתי-חוקי מיעקו, גם על-פי אמות-המידה שקבעה בריטניה עצמה.

מדיניותה של בריטניה, כנאנמה של חבר הלאומים, הייתה כפופה לאישור חבר הלאומים. ממשלת בריטניה הגישה אפוא את "הספר הלבן" לאישור של הגוף המפקח של חבר הלאומים – "וועדת המנדטים הקבועה". ועדת המנדטים סיירה לאשר את המשמך, והכריזה שהוא סותר את כתוב המנדט.

משלחת בריטניה התכוונה אמנם לעערר על החלטה זו

לא נכבה, גיסטו כוחות ואמצעים לאורך גבולותיהם כדי להחזיר את היהודים הנמלטים מגרמניה. אבל בועידה השתתפו גם שתי ארצות שלא יכולו לטענו טענות מסווג זה: אחת הינה ארצות-הברית, והשנייה – הנוגעת עוד יותר לעניין – בריטניה.

מעשייה ומחדרליה של ארצות-הברית בימי השואה (ובשנים שקדמו לה) תועדו כבר בהרחבה בספרים אחדים, אבל שום ממשל אמריקני לא הודה מעולם בקטע מביש זה בתולדותיה. עם זאת, ישנו פרק מסוים, ידוע פחות, של התנהגות אמריקניית רשמית אפיקנית בתגובה לשדקמה לשואה. פרשה זו תוארה במאמרו של ד"ר וליאם ר' פרל, שפורסם בכתביה של ארצות הברית (The National Interest) (מאי 1996). פרל עצמו עסק בחילוץ היהודים מאוסטריה בשנות השלושים, מתחת לחוטם של הנאצים, כדי להעבירם לארץ-ישראל. בתקופה זו עדיין לא הועפה ארצות-הברית במהגרים. שיטות המכוסות, שנקבעה בחוק, אפשרה להכניס לארצות-הברית מדי שנה 152,744 מהגרים מארצות שונות, וביניהם 8,300 מהגרים מבריטניה. ב-1938, שנתן אוויאן, לא נשלו יותר מ-100 אלף אישות הגירה אלה. אילו היו היהודים מגיעים מארצאות אלה, הם לא היו נדחים. טענותו של הנציג האמריקני באוויאן כי "אין מקום" היתה אפוא שקר לשמו. כל מה שארצות-הברית היתה צריכה לעשות כדי להקל משמעותית על בעיית הפליטים הוא להתריר "טרנספר" טכני של 100 אלף אישות אלה לממסות שהוקצו לגרמניה ולאוסטריה. סמואל דיקשטיין, חבר הקונגרס האמריקני, חשף עובדה זו והביע הצעה נוספת: להקים את המכוסות הקומיות של גרמניה ואוסטריה לשלש השנים הבאות (1939 עד 1941), ולאחר מכן את כנסitem של 80 אלף איש נוספים.

משרד-החו"ז האמריקני הגיע על הצעות אלה בסירוב עיקש. אפשר היה להציג אז במשיכת קולמוס אחת 180 אלף נפשות, או חלק גדול מהן. אבל זה עוד לא הכל: בפרש דרכים זו התערבה החוקיקה המקומית של איי הבתולה. ממשלה האיים קיבלה בנובמבר 1939 החלטה המחייבת מקלט לפלייטים; אבל יכולו לשנות כליל את מצב הכלכלת מקומות. ההצעה נדחתה על Antwort עליידי משרד-החו"ז האמריקני כ"בלתי חוקית". כשפרקלייטי הממשל הודיעו שהחלה חוקית למחדרין, המשיך משרד-החו"ז לנוהל מערכת המנגנון הדיפלומטי שלו וצדדים מנהליים, על מנת להכשיל ולסכל את היומה האנושית של איי הבתולה. בפסקה העיקרית בתוצאותיו של פקיד משרד-החו"ז האמריקני, שעמד בראש המערכת הזאת (ברקנינגדייל לונגן, מאי 1941, נאמר):

אנחנו יכולים לעכב ולהפסיק בתכליות... הענקת אשורת למשך זמן מסוים.

ההצעה של איי הבתולה העלתה אפוא חرس בידה, והוא של משרד-החו"ז הייתה על העילונה. כאשר הצעתם של איי הבתולה נדחתה סופית, הושלם כבר כיבושה של פולין, ועמו החלו הזוווגות הראשונות של השלטון הנאצי בפולין: רציחות של אלפי יהודים כחלק מתפקידם של גזיז ה-SS. חמיוודים שסופחו לצבא הגרמני שחילף דרך הערים והכפרים של פולין. בתקופה זו ניצלו יהודים וברים בזכות הסכם ריבנטנוף-מולוטוב מאוגוסט 1939, שהשאיר את

¹ ראה גם את מאמרו של כובב שורות אלה "אר-רייך והציגות, 1949-1914 – קרוניקה של קרבנה וניכור", נתיב 2,94, עמ' 39, בעמ' 41-40 (המערך).

בדרכה. כשהתקרבה לחופי תורכיה, התקלקל המנווע, והשפינה נῆנשה לנמל איסטנבול לתיקונים. לאחר שהתייקנים הסתיימו, נעשו פניות נספות אל הבריטים, וכיון נדחו. השלטונות הטורקיים התעבבו, והרוו לספינה לצאת מימייה. ספינת גור גורה אותה לים הפתוח, וזמן קצר לאחר מכן, בפברואר 1942, הוטקפה "סטרומה" על ידי גוף בלתי-זיהוי וטבחה. 768 מלחין 769 נושא טבעו. הניצול היחיד היה אדם בשם סטוליויר, והוא היחיד שהגיע לארכ'ישראל.²

"פטוריה", לעומת זאת, נלכדה על-ידי הצי הבריטי והובאה לחיפה. הבריטים סיירבו להתריר לנושעה לרודת לחוף וריכזו בה גם מעבילים שהגיעו באניות אחרות. כדי למנוע את החזרתם לאירופה, החליטה "הגנה" לשתק את הספינה, אבל עצמת חומרו הנפש שהוטמנה בה היתה גדולה מדי עבר הספינה הקשישה. הספינה התפוצצה וטבחה בנמל חיפה, ו-202 מהפליטים טבעו.³

ואז, כשי"הਪטרון השופי" התנהל במלוא עוז, העלו הבריטים את תרומותם המודעות הסופית לחילוחו. פקידים נאציזים פנו לבעלות-הברית והצביעו להציג משלוחים מסויימים של יהודים (בניהם משלוח אחד של 700 יהודים מבולגריה, ומשלוח נוסף של 400 יהודים מצרפת). הנאצים ביקשו תמורה עזה (הכסף ניתן על-ידי ארוגנים יהודים. ההצעה נדחו; היהודים נשלחו אל מותם).

בשלבים האחרונים של המלחמה הוצאה רعنון לפועל ישירות נגד מכוון המות הגרמני. מידי יום היו 1,200 יהודים הונזרו מובלטים לאושוויץ. המוסדות היהודיים פנו לממשלה בריטניה וביקשו להפיץ את מchnerה המות, או לפחות במיסיולוגיה המובילות למחנה. אחת הפניות הגיעו בבריטניה בעניין זה, שזכה לפרסום הדגול ביותר, נעשתה ביולי 1944 על-ידי מנהיגי הסוכנות היהודית חיים ויצמן ומשה שרתוק (שרתו). הם קיבלו תשובה אחרת שמוונה שבעות. מבעץ כזה, כך אמר להם, בתלי-אפשרי מבהינה טכנית. אבל בה בעת היו מטושים בריטיים ואמריקניים ממריאים משדה-התעופה בפוג'יה, איטליה, ומגיעים לורשה, כדי להציג אספקה ללחמי המתחתר הפליליים. המרתק מפגיה לורשה גדול-ב-320 ק"מ עבר מהרחק מפגיה לאושוויץ.

אחרי המלחמה ביקש מריאין אחד הסבר ממרשל האויר ארטורו ("המפצץ") הריס, מפקד פיקוד המפציצים של חיל האוויר המלכותי. הריס השיב בפשטות כי הוא מעולם לא עתבקש לבצע כזה באושוויץ או במסיולוגיה המוביל. פניות מאת גופים אחרים נדחו, או לא זכו לمعנה. באחד המקדים התלונן אפילו פקיד משרד-החו"ץ הבריטי (בהערת שלו)ים למסמך מסוים) על הזמן שמובזים "בטיפול ביוחדים הבכינאים האלה". גם משרד-ההגנה האמריקני קיבל פניות לפועל, ולא התנגד טוב יותר, ובוינטימס המשיכו מפציצים אמריקניים לתקוף מטרות כטוחוויא-בן מאושוויז. (ההפצצות בסביבת אושוויז תוארו בפירות בספרו של ההיסטוריון מרטין גילברט, *Auschwitz and the Allies*).

העובדות שהובאו כאן, והן רק חלק זעיר מההיסטוריה של פרק זה בשואה, פרק שהוגדר בקיצור כ"נישית היהודים", מזכירות בפני הנהגה היהודית, כל הנהגה,

בישיבה הבאה של מליאת חבר הלאומים, אלום פקידי משרד-החו"ץ הביעו חששות רציניות בקשר לטיכוי בטאל את ההחלטה. לא היה תקדים לביטול כו', והתכוונת הפנימית בין הפקידים הבריטיים חושפת דאגה ניכרת.

אלום הסוגיה מעולם לא העמדה ב מבחן. ישיבת המילאה של חבר הלאומים לא נערך, בכלל התפרצותה של מלחמות-העולם השנייה. "הספר הלבן" לא קיבל אפוא את האישור הדורש ליישומו החוקי. כל מה שעשתה ממשלה בריטניה לאחר מכן מכוח "ספר לבן" זה היה בלתי חוקי, לפי המשפט הבינלאומי שהל על המנדט על ארץ ישראל.

וינסטון צ'רצ'יל, שהיה חבר במשלה שהקים צ'מברליין אחרי פרוץ המלחמה, הזכיר לעמינו עובדה זו (בתוךיר מיום 25 בדצמבר 1939). הוא גם הביע התנגדות סרקסטיבית לרעיון באמרו כי

כשהעולם משתנה ללא הרף וחיהן של כל אומה באירופה ושל האימפריה הבריטית ולויים לחן מנדג', העובדה הקבועה והבלתי ניתנת לשינוי היהידה תהיה דזוקא שההגירה היהודית לארכ'ישראל תיפסק כעבור חמיש שנים, בהתאם לספר הלבני.

אבל אחרי שנתמנה לראש הממשלה במאי 1940, לא התעורר צ'רצ'יל בבחירה של "הספר הלבני". האבע ממשלה בריטניה המשיכה בשלה, והוציאה לפועל את משולשת" בעבר חבר הלאומים, והוציאה לפועל את המדיניות הבלתי חוקית של "הספר הלבן", עד הפסיק האחרון; או אולי מוטב לומר עד הפליט היהודיआושוויץ. מדיניותה באהה ידי ביטוי תמציתית בדבריו של ליסי באגאי, אחד הפקידים הבכירים במשרד-החו"ץ. באגאי, הביע ספק רב אם אפשר יהיה לבטל את החלטה של ועדת המנדטים, והציע מוצא צבוע ודופר-צופי. וכך כתוב:

לפנות למילאה [של חבר הלאומים], מבלי לתקן למעשה את ועדת המנדטים הקבועה... להתעלם בニמוס מחותנדים, ולהגיד בזורה זו או אחרה שתונוח דעתם כי ממשלה הוותיקה המשיך לפעול מבלי שייהי צריך לשנות את תנאי המנדט.

לא פחות. אף-יהודי, ואולי מאות אלפי יהודים, שייכלו להינצל לפחות עד 1942, הופקרו ביודעין ובאוצרות חסרת רחמים, להסדייהם של הנאצים.

מעשי הטבח ההמוניים הראשונים שביצעו הצבא הגרמני המנצח במרז' אירופה. אז היו עדין ארכיות טריטור נכבשו, שמנמליהן יכולו היהודים להימלט, וכן גויס הצי הבריטי לפטולם בים התיכון, כדי לולד אונטם, ואם אפשר — להחו"רים לאירופה. השואה "ממוש", "הפטרון השופי", עדין לא הופעלה במלוא עצמותה בשלב זה, לפני 1942. בזיהוק בתקופה זו אירעו שני מאורעות מבעיתים: הטבעת של הספינות "סטרומה" ו"פטוריה". "סטרומה" הפליגה מנמל רומני בסוף 1941, כשל סיפונה 769 פליטים. תנועתה נתגלתה, והסוכנות היהודית (הנציגת הראשית של העם היהודי), פנתה לממשלה בריטניה וביקשה להתריר להם מהרacket).

2 ממשכים שנתנו גלו התפקידה של בית-ההוועדות עליה, כוונאה, שסתפניה טובעה (בטען) על-ידי צוללת סובייטית שאותה שוטטה בים השחור. אגב, הסברתו שזו הייתה כולה סובייטית הופיעה כבר בשנת 1972 בatsułek rotnia, עמ' 81 (המערכת).

3 לתיאור המלא של פרשת "פטוריה", מפי האරחי לפיצוץ, ראה: מוניה מרדוור, *שליחות עלומה תל-אביב: הוציא מערכות כתובות*, כות, 1957, הפרק "פטריה", ריה", עמ' 53 ואילך (המערכת).

4 ראה: ד. יוזף ס' ווימאן, "מדוע אושוויז לא הור פצעה", נטייב 3/88, עמ' 41 (המערכת).

בעולות שבאו על עמו מיידי הממשלה של הימים ההם. דרישתנו ובקשתנו לא רק את הצורך של דור הניצולים החיים עדיין בהכרה ובזהודהה. מדובר כאן בעיונות ההיסטוריה: שתיקתן של בריטניה ושל ווינגייטון, המסתירה מן הדור הבא ומן הדורות הבאים את החלק המכוער בתולדותינו.

ראשdom; של בליך והנשיא קלינטון חפים אמנים, ממשיכי קודמייהם, אבל הם אחראים להוראת ההיסטוריה ולהכוונה המוסרית בתיאטרון ובאוניברסיטאות שלהם. אין ספק שהזדהה גלויה מטעם ממשלה בריטניה מצריכה אומץ. הדבר ייחיב, ככל מקרה, תהליך מקדים של לימוד העובדות. רוב העובדות מתועדות, והן מצויות במסמכים רשמיים פנימיים.

ברור שתפקידה של ארצות-הברית מצומצם יותר מזה של בריטניה, אבל בעיקרו, הדישה היא אותה הדרישת. מילוי הדרישת חיוני – בשמה של האמת ההיסטורית, ואולי ראוי גם להוציא – בשם של הבודד הלאומי ■

בעיות חמורות ביותר. בסך הכל, לא נותרו עוד כמעט סודות, ו"התנצלויות" הנשמעות לאחרונה מפי הממשלה צרפת והכנסייה הקתולית מפיצות אויר בהיר יותר על התנהגותן של מע臣ות המערב. בשתיketnu העמוקה ובהתנהגותן התמיימה מאמצות עצמן בריטניה וארצות-הברית בקוררות, ככל הנראה, את ההנחה שהן לא היו מעורבות כלל בתחום שערך את גורלם של יהודוי אירופה. אין ספק שמטופקים של המנהיגים הפעלים של הצייבור היהודי, שפלו ונחרצות רואיה להערכה בעניין הכספי היהודי, לטפל מעתה בנושא חלקו של המערב באשמה ההשמדת המוניות של חיים יהודים.

יש להניח שרראש-הממשלה בליך והנשיא קלינטון אינם מודעים כלל לרבות מהעובדות ההיסטוריות, או לרובן. זו איינה היסטוריה מהסוג שלמדו בכתבי-ספר אמריקניים, ובוודאי שלא בכתבי-ספר בריטיים. המילה "התנצלות" היא ככל מקרה鄙夷 לא מתאים ולא מספיק. אבל אנחנו, היהודים, חייבים לערוך על כך של הממשלה של היום מوطלת חובה מוסרית להזדהות